

M e g e m l é k e z é s e k

Andrássyné Kövesi Magda (1910-1992)

1992. július 3-án 82 éves korában elhunyt Andrássyné dr. Kövesi Magda — Magdi néni — a Kossuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének szeretett és nagyrabecsült tanára. 1952-ben — 42 éves korában! — lett tanársegéd a debreceni egyetemen, majd 1958-ban adjunktus, 1962-ben pedig docens. Bár első tanulmányai még az 1930-as években jelentek meg, tudományos munkásságának legtermékenyebb időszaka — a háborús események, családnevelés stb. miatt megkésve — csak 1952-től bontakozhatott ki 1972-ben történt nyugdíjazásáig. Ez alatt a húsz év alatt több mint ötven munkája jelent meg olyan nemzetközileg jól ismert folyóiratokban, mint például a Nyelvtudományi Közlemények, Magyar Nyelv, Virittájá, Ural-Altäische Jahrbücher stb., s ebben az időszakban jelent meg legjelentősebb munkája is A permi nyelvek ősi képzői (Akadémiai Kiadó. Bp., 1965.). Legtöbb írását a debreceni KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének évkönyve, a Magyar Nyelvjárások közölte (9 tanulmány és 4 ismertetés).

Munkásságában központi szerepe volt a finnugor alaktani kérdéseknek (szóképzés, névszóragozás, igeragozás). Sokat foglalkozott a permi-előmagyar érintkezésekkel. Jelentősek a magyar nyelvjárási, nyelvjárástörténeti és nyelvtörténeti tanulmányai: *Képzőtanulmányok a Sopron megyei nyelvjárásokból*, *Az előmagyar nyelvjárás ún. "permies" vonásainak kérdéséhez*, *Az ősmagyar sz-ező és s (>cs)-ző nyelvjárások kérdéséhez*, *A Debreceni Grammatika és Kazinczy vádjai*, *A Debreceni Grammatika mai értékelése*, *Az Ómagyar Mária-siralom ualallal szavának értelmezése* stb.

Nem volt a nyelvészet elefántcsont-tornyába visszavonuló tudós, részt vett a magyar tanszék által szervezett nyelvjárásgyűjtéseken, tanítványainak sokat segített különböző tudományos (szakdolgozati), tanulmányi vagy egyéb problémáiknak a megoldásában. Kollégái szerették és becsülték. Munkásságát többször elismerték. Legjelentősebb kitüntetése a Finn Köztársaság elnöke által adományozott "Finn Oroszlánrend" volt.

Egyetemi munkásságáról jó összefoglalásokat olvashatunk a nyelvészeti tanszékek történetének feldolgozásaiban (JAKAB LÁSZLÓ —KERESZTES LÁSZLÓ: Finnugor nyelvészet a debreceni egyetemen. A debreceni KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 51. sz. Debrecen, 1979. és A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990). Uo. 55. sz. Debrecen, 1990.)

70. születésnapja alkalmából Kálmán Béla professzor köszöntötte (NyK. 82(1980):357) és volt tanítványa, kollégája Keresztes László (MNyj. 23(1980):3–9). Tisztelői, kollégái, volt tanítványai 80. születésnapja alkalmából a Folia Uralica Debreceniensia második kötetét (Debrecen, 1991) az ő tiszteletére adták ki.

Alig telt el két év az ünnepi megemlékezések óta, s már fájó szívvel búcsúznunk kell Magdi nénitől. Munkássága, emléke azonban tovább él.

*

(Búcsúbeszéd a sírnál. Diósgyőr, 1992. július 16.)

"*Tuled ualnum de num ualallal*" — híres sorai az Ómagyar Mária-siralomnak. Sorok, amelyekkel Magdi néni is foglalkozott. Hiába fordulunk azonban most már feléje, hogy mit jelent a *valállal* szó, nem jön válasz, és fájón érezzük a *válnum* szó jelentését. Hiába fordulunk most már feléje, csak utolsó, néma üzenetét látjuk, szemünkkel, ahogy ez a Halotti Beszédben is írva van: *ysa pur es chomuv uogmuc*. Bizony, por és hamu vagyunk. Csak por és hamu? Nem. *Csak a test az, amely porrá válik.*

A lélek él tovább, örökre, Magdi néni hite szerint is.

És él tovább a tudós: világos, szépen megírt tanulmányait ismerős és ismeretlen egyaránt újra és újra fellapozhatja. És ekkor megelevenednek a szavak, amelyeket ő írt le, megelevenednek a mondatok, ahogy azt ő fogalmazta meg, megelevenednek a gondolatok, az ő gondolatai.

És él tovább az ember: emlékeinkben, bennünk, akik személyesen ismertük őt, és csak velünk együtt fog majd végképp kihunyni. Él bennünk Magdi néni, az ember, sokféle formában: feleségként, anyaként, bennem főleg tanárként, nyelvjárásgyűjtéseken tapasztalt vezetőként, mindig segíteni kész kollégaként.

Csak a test az, amely porrá vált. Csak a testtől búcsúzom most a magyar és a finnugor nyelvtudományi tanszékek munkatársainak nevében, volt kollégái és tanítványai nevében, a debreceni Magyar-Finn Baráti Kör tagjainak nevében.

Csak a könnyűvé vált test az, amely most megpihen. Requiescat in pace.

KISS ANTAL

Erkki Itkonen

1913. április 26 - 1992. május 28.

Az utóbbi évtizedek finnugor (uráli) nyelvtudományának egyik legnagyobb alakja, a finnugor nyelvtörténetnek, lappológianak, az etimológiai, lexikológiai és morfológiai kutatásoknak nemzetközileg elismert szakembere távozott el körünkől 1992. május 28-án úgy, hogy szinte szíve utolsó dobbanásáig dolgozott egyenletesen, kitartó szorgalommal és kifogyhatatlan szellemi energiával.

Erkki Itkonen 1913. április 26-án született Lappföfön: Inariban, ahol édesapja akkor lekipásztor volt. Noha a család Erkki születése után egy évvel délre költözött, a szűkebb szülőföld vonzása egész életében megmaradt.

Tanulmányait Lohjában kezdte el, ahol igen fiatalon, tizenhét éves korában leérettségizett, majd a Helsinki Egyetem hallgatója lett. 1933-ban, húszéves korában magiszteri (tanári) vizsgát tett. 1934-től a Suomen Suku [= Finn Rokonság] nevű kutatóintézet asz-szisztense, a nagyhírű finnugor nyelvész, E. N. Setälä munkatársa lett.

Doktori disszertációját szinte gyerekfejjel, huszonhat éves korában védte meg (Der ostlappische Vokalismus vom Skoltlappischen. SUST. 79). S ettől kezdve egész életén át hű maradt a lapp nyelvi kutatásokhoz, a lapp kultúra őrzéséhez. Erről tanúskodnak rendkívül értékes tanulmányai, könyvei (Struktur und Entwicklung der ostlappischen Quantitätssysteme. 1946; Das Perfekt des Partizips im Lappischen. 1950; Suomen tunturilapin kirjakielen kehitysvaiheet. Vir. 169-83. 1951; Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis. 1960), s különösképpen hatalmas inari lapp szótára (Inarilappisches Wörterbuch. I-IV. 1986-1991), valamint számtalan más cikke különböző finn és nemzetközi folyóiratokban. Ő írta meg a Suomen Kirjallisuus [= Finn irodalom] című mű számára a "Lapp népköltészet" (1963), illetve a Kalevala Társaság Évkönyve számára "A finnországi lapp írók" című összefoglalást. 1957-től 1972-ig ő volt a Lapp Kulturális Társaság elnöke, valamint a társaság Sabmelas című lapjának szerkesztője.

1948-tól a Helsinki Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének megbízott professzora, 1956-tól 1964-ig pedig nyilvános rendes tanára. 1964-ben ugyanis a Finn Akadémia tagja lett, ahol független akadémiai kutatói állást kapott. Innen vonult nyugdíjba 1983-ban. Munkájától azonban nem vált meg, hanem a Honi Nyelvek Kutató Intézetében dolgozott egészen haláláig.

Munkásságában jelentős helyet foglaltak el finnugor h a n g t a n i - h a n g t ö r t é n e t i kutatásai. A lapp hangtani vizsgálódások után a volgai és a permi nyelvek magánhangzórendsze-

reit vizsgálta meg (Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen. FUF. 29, 1946; Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. FUF. 31, 1954). Magánhangzó kutatásainak alapvető eredményeit tartalmazza továbbá olyan fontos tanulmányai, mint Onko kantasuomessa ollut keskivokaaleja? [= Voltak-e középső magánhangzók a finn-ségi alapnyelvben? Vir. 49, 1945] vagy Vokaalikombinaatiot ja vartaloit [= Magánhangzó-kombinációk és tőtípusok. Vir 52, 1948] és Beiträge zur Geschichte der einsilbigen Wortstämme im Finnischen (FUF. 30, 1949).

Elévülhetetlen érdemeket szerzett a f i n n u g o r a l a p n y e l v v o k a l i z m u s á n a k kutatásában. Rendkívül széles nyelvi anyag alapján rajzolja meg a finnugor alapnyelv magánhangzó-rendszerét, s mutatja ki STEINITZ elméletének: az alapnyelvekre feltett redukált magánhangzók, illetve a magánhangzó-változások rendszerének tarthatatlanságát (Thesen und Antithesen in der finnisch-ugrischen Vokalforschung. UAJb. 41, 1969; Zur Wertung der finnisch-ugrischen Lautforschung. UAJb. 41, 1969; Bemerkungen über den Vokalismus der ersten Silbe von Tschuwaschischen Lehnwörtern in einigen finnisch-ugrischen Sprachen. FUF. 38, 1970; Zum Ursprung und Wesen der reduzierten Vokale im Mordwischen (FUF. 39, 1971) stb.

Sokan talán elsősorban a finnugor hangtörténet rendkívül elismert kutatójaként tartják számon, de meg kell említenünk, hogy számos m o r f o l ó g i a i és m o n d a t t a n i tanulmánya is nagy figyelmet érdemel. Ezek között említhetnénk Onko itämerensuomessa jälkiä duaalista? [= Van-e nyoma a duálisnak a finn-ségi alapnyelvben? Vir. 59, 1955], mely előadásként elhangzott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen is 1954-ben. Cseremis (mari) kutatásai közül kiemelésre érdemes az igeragozási rendszer kérdéseit tárgyaló nagyszerű tanulmánya (Beobachtungen über die Entwicklung des tscheremissischen Konjugationssystems. SUST. 125, 1962).

Munkásságában a m o n d a t t a n i kutatások mennyiségileg talán nem tűnnek jelentősnek, de feltétlenül számon tartandók mind elméleti, mind módszertani szempontból. Különösen a finn-volgai nyelvekbeli tárgy vizsgálata és a partitivus kialakulásának kutatása érdemli meg a figyelmet (Über das Objekt in den finnisch-wolgaischen Sprachen. FUF. 39, 1972; ill. Zur Geschichte des Partitivus. FUF 40, 1973).

A legnagyobb és talán legmaradandóbb munkát az e t i m o l ó g i a és a l e x i k o l ó g i a terén végezte. A már említett négykötetes inari lapp szótárán kívül a finn nyelv etimológiai szótárának (Suomen kielen etymologinen sanakirja. I-IV.) elkészí-

tését kell megemlítenünk, amelyet Y.H. TOIVONEN halála óta (1956) előbb egyedül, majd AULIS J. JOKIVAL és REINO PELTOLAVAL együtt végzett s fejezett be 1978-ban.

Nem lenne teljes a kép, ha nem említenénk meg, hogy nagy gondot fordított az egyetemi hallgatóság igényeit kielégítő tankönyvek és kézikönyvek elkészítése is. Ezek között találjuk a már említett Lappische Chrestomathieját (1960), a Tietolipas sorozatban megjelentetett válogatott tanulmányait (Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. 20. szám. = A finnugor nyelv- és történetkutatásról. 1961), illetve nagyszerű összefoglaló művét, a Kieli ja sen tutkimus című könyvét [= A nyelv és kutatása. 1966], amely igazában egy általános nyelvészeti áttekintés finnugor nyelvi adatokra és jelenségekre építve.

Mindezen felül a tudományos közélet aktív részese volt. Hosszú időn keresztül, 1968-tól 1978-ig a Finnugor Társaság elnöke volt, több mint húsz éven át volt a Finnisch-ugrische Forschungen című folyóirat főszerkesztője és szerkesztőbizottsági tagja.

Fordítsuk figyelmünket most a finn-magyar kapcsolatokban játszott fontos szerepére. 1956-ig a Finn-Magyar Társaságnak és vezetőségének tagja, a forradalom leverése után megváltik a társaságtól, de nem a magyar tudományos és kulturális élettel való szoros kapcsolattartástól. Ő is részese azoknak a tárgyalásoknak, amelyek a háború utáni áldatlan finn-magyar hivatalos kapcsolatok felszámolását célzó új kulturális-tudományos egyezmény 1959-es megkötéséhez vezettek. Az egyezmény értelmében újra megjelenő magyar lektorok, ösztöndíjasok, kutatók munkáját meleg barátsággal segítette. Mindent megtett az egykori jó kapcsolatok felelevenítésére és továbbfejlesztésére. Rendkívül magas színvonalú óráin, előadásain nem egy magyar egyetemi hallgató, későbbi kutató szélesítette látókörét, s igyekezett elsajátítani a tudományos gondolkodás és módszertan elemeit. Folyamatosan arra törekedett, hogy a Finnisch-ugrische Forschungen hasábjain a magyar kutatókat is újra bekapcsolja a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe. Tárgyalásokat folytatott azért, hogy mielőbb készüljenek olyan új nyelvkönyvek és szótárak, amelyek a hallgatóság igényeinek kielégítését szolgálják. Az ő érdeme is, hogy az egyezmény megkötése (de különösen 1962) után a magyarul tanuló hallgatók száma Helsinkiben a korábbiak többszörösére növekedett.

A magyar tudományos élet gondot fordított arra, hogy tevékenységét értékelje. 1955 óta levelező tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak. Magas állami kitüntetést kapott a finn-magyar kulturális és tudományos élet fejlesztése érdekében végzett kiemelkedő munkájáért; 1970-ben tiszteletbeli tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, majd később díszdoktora a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemnek (1988).

Igen jó kapcsolatokat tartott fenn a debreceni egyetem magyar és finnugor nyelvtudományi intézetének oktatóival és hallgatóival, a Debrecenből érkezett, Finnországban tevékenykedő magyar lektorokkal. Valamennyien szeretettel emlékezünk első debreceni látogatására és az egyetemen tartott értékes előadására (1954), a vele folytatott későbbi hasznos tárgyalásokra, meleg baráti beszélgetésekre. Mindig képes volt arra, hogy a napi kemény tudományos munka után baráti körben, s különösen magyar baráti körben feloldódjon és sziporkázóan szellemes társalgást folytasson, melyhez a humor éppúgy hozzátartozott, mit a bölcs, de könnyed csevegés vagy a finom ironia.

A szubjektív vallomások talán nem illenek egy nekrológ keretibe, mégis megemlítem, hogy e sorok írója nagy hálával és szeretettel gondol vissza a vele töltött napokra, órákra, az úgynevezett kedd délutáni (kizárólag magyarul folytatott) beszélgetésekre, ahol az egyetemi Magyar Intézet (Unkarilainen Iaitos), s a finn-magyar kapcsolatok éppen aktuális dolgait, a magyaroktatás ügyét beszélhettük meg. Érdekesekek voltak a finnugor magánhangzó- és más-salhangzó-rendszerről több féléven át tartott előadásai utáni (a k á v é z á s szó mintájára tréfásan elnevezett) "kásázások" alkalmával folytatott eszmeccserék, amelyek betekintést engedtek számomra ahhoz, hogy meglássam, milyen gondos felkészülés, a dolgok alapos elméleti és módszertani átgondolása előzte meg egyetemi előadásait. Én magam is számos, a magyar nyelvoktatás során felmerült, számomra érdekes problémával "szórakoztattam", s ma is sajnálom, hogy nem fogadtam meg jótanácsait, s nem írtam meg a Tietolipasnak a legérdekesebb nyelvoktatás-pedagógiai gondjaimat, amire atyai jóbarátként többször ösztönzött.

Felejthetetlen estéket tölthettünk együtt az 1988-91-es években is, amikor félévente rendszeresen rendeztünk egymásnak egy-egy ünnepi vacsorát. Ezek a találkozások lehetőséget adtak számomra ahhoz, hogy meghallgassam tudománytörténeti szempontból is érdekes visszaemlékezéseit a finn és finnugor nyelvtudomány jeles személyiségeiről (E.N. Setälä, Y.H. Toivonen, L. Kettunen, P. Ravila stb.), valamint az egykori tudományos közeletről. Bizalmas beszélgetései is igazolták, milyen mély tisztelet és megbecsülés töltötte el egykori finn tanárai, kutatótársai, s nem utolsósorban magyar kutatótársai és barátai iránt (Lakó György, N. Sebestyén Irén, Papp István, Hajdú Péter stb.).

Egész életét, annak szinte minden percét — a családon kívül — szeretett tudományának szentelte. De soha nem az egyéni érvényesülés vezette, hanem a tudomány szolgálata. Tanítványai sem igen tudták talán, mennyire önzetlenül örült sikereiknek, tudományos eredményeiknek. Felejthetetlen volt látom, amint könnybe lábadt szemmel mondta még viszonylag fiatalon, egyik kitűnő tanítványának

doktori bankettjén (karonka), hogy most már nyugodtan hal meg, mert nagyszerű utód(ok) viszik előbbre a finnugor (uráli) nyelvtudomány ügyét.

Emlékét mindörökre megőrizzük, mert tudós élete, emberi tartása, tisztessége és barátsága mindannyiunkban, akik ismertük, felejthetetlenül mély nyomot hagyott.

NYIRKOS ISTVÁN

Emlékezés Csúry Bálintra (Szatmárnémeti — Egri 1992. október 3-4)

1986-ban Csúry Bálint születésének 100 éves évfordulóján Romániában még nem lehetett megemlékezni a híres tudósról. Az utóbbi években bekövetkezett változások tették lehetővé, hogy Balassa Iván kezdeményezése megvalósulhasson: Csúry tanítványai, tisztelői szülőföldjén is méltathassák a híres nyelvészt.

A megemlékezés első része Szatmárnémetiben volt október 3-án délután a Kölcsey Ferenc Elméleti Liceumban. Sebestyén Árpád (Debrecen) előadásában Csúry Bálint tudományos munkásságával foglalkozva főleg azokat a részeket emelte ki, amelyek azt bizonyítják, hogy Csúry — évtizedekkel megelőzve korát — a modern szociolingvisztikai kutatásoknak nagyon sok gondolatát már a gyakorlatban is megvalósította a Szamosháti szótárban. Nagy Jenő (Kolozsvár) és Kovács István (Debrecen) tanítványai voltak Csúrynek, s meleg szavakkal emlékeztek meg volt tanárukról. Rövid szünet után tovább folytatódott az emlékülés: Petro Lizanyec (Ungvár) és Péntek János (Kolozsvár) hozzászólása után a nagyszámú érdeklődő közönség közül beszéltek többen is terveikről, végzett nyelvjárásgyűjtő munkájukról, vagy tettek fel kérdéseket a három előadónak Csúry Bálint munkásságával, hagyatékával kapcsolatban.

A megemlékezés második része október 4-én Egriben, Csúry Bálint szülőfalujában volt. Az ünnepség istentisztelettel kezdődött a zsúfolásig megtelt kis műemléktemplomban. A Bécsi kódex elején is megtalálható, és így az egyetemi nyelvemlékelemzésekben is jól ismert Ruth könyvéből vett textus mondanivalója a szülőföld szerepének jelentősége volt, a szegény szülőföldről való elmenekülés hiábavalósága, a szülőföldre való visszatérés fontossága. A templom mellett az RMDSZ magyar nyelvű könyveket árult, s kapható volt a Műemlékvédő Hírek 1992. októberi különszáma is, amely Csúry Bálintot és Egrit mutatta be. Az istentisztelet után leplezték le az emléktáblát, amely a szülőház helyén épült szép új ház falán ka-

pott helyet. A táblát a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Szatmár megyei fiókja, a szatmárnémeti és az eгри RMDSZ készítette. Az emléktábla-avató beszédek — Bara István (KLMT), Nagy Jenő professzor, Nicolae Bondics polgármester, Kiss Kálmán, Szarvas Béla tanárok stb. — ismét felidéztek a falu lakói és a vendégek számára Csúry Bálintot, akire büszkék lehetnek, s aki azt példázza, hogy egy szegény, kicsi faluból is elindulhat országos hírű, ragyogó tudományos pálya. A debreceni egyetem koszorúját Jakab László és Sebestyén Árpád helyezte el.

A megható ünnepség után a rendezők a falu művelődési házában megvendégelték az ünnepség résztvevőit.

KISS ANTAL

A tanítvány emlékezik Csúry Bálint emlékülésén és emléktáblája felavatásakor Egriben

Tisztelt emlékülés! Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátaim!

Egy emlékülésnek és emléktábla elhelyezésének és felavatásának kettős a jelentősége: emlékeztet valakire, aki életével és tevékenységével egy szűkebb vagy nagyobb közösség körében fontos szerepet töltött be, iránymutató volt, ugyanakkor figyelmeztet és kötelez arra, hogy mindennapi életünkben, szakmai tevékenységünkben az ő nyomdokain haladjunk, példáját kövessük.

A Csúry Bálint tiszteletére rendezett emlékülés és az ezt követő emléktábla-felavatás a hajdani szülőháza helyén álló épület falán újabb alkalom arra, hogy fölelevenedjenek a hozzá fűződő emlékei azoknak, akik vele szorosabb kapcsolatban állottak személyi és tudományos vonatkozásban. Így előttem is, az egykori tanítványban megjelenik kedves, szerény, közvetlen egyénisége, alakja. Ha pedig munkáit forgatom, felhasználom és idézem, a kiváló tudós áll előttem. Ha hajdani egyetemi jegyzeteimet lapozgatom, magam előtt látom a katedrán, amikor a magyar nyelv rendszeréről, a magyar nyelvjárások sajátosságairól beszél vagy a finn nyelvet tanítja nekünk.

A debreceni gr. Tisza István Tudományegyetem egykori hallgatójaként 1934 és 1938 között látogattam előadásait, vettem részt szemináriumi gyakorlatain és nála szereztem meg a nyelvtudományi doktori címet. Ebből az alkalomból szerető emlékezéssel gondolok vissza a közelében töltött egyetemi éveimre és igyekeztem a szeretett tanárról és nevelőről, a tudósról, az iskola-teremtő egyéniségről megemlékezni.

Első emlékeim órála még gyermekkoromból valók, amikor ő a kolozsvári református kollégiumban tanított és édesapám tanártársa volt. Egy alkalommal édesapám üzenettel küldött hozzá a kollégium régi épületébe, amelyben a kollégiumi könyvtár volt, és ő ott dolgozott tanártársával, Brüll Emánuellel együtt, mint a könyvtár őre. Én akkor 8-10 éves "fika" — alsós diák — voltam, és a Farkas utcai tanári házban laktunk. Onnan kellett átmennem a szemben levő ókollégiumba, hogy "Csúry bácsit" megkeressem a Gyulai Pál nevét viselő könyvtárőri szobában. Amikor ide beléptem, a szinte átlátszatlan füstből csak lassan bontakozott ki az asztalnál ülő férfi simára borotvált boltozatos koponyája, amint az írás fölé hajolt. Ki tudja, talán szűkebb hazája, a Szatmár megyei Szamoshát valamelyik nyelvi jelenségét vetette akkor éppen papírra vagy éppen nagy szótára, a Szamosháti szótár céduláit rendezgette, amikor munkájában félbeszakítottam. Köszöntésemet kedvesen viszonzta, majd felállt és az édesapámtól küldött cédulával elindult, hogy az épület földszintjén levő lakásukból felhozza azt, amire édesapám kérte.

Egyedül maradtam a könyvtári szobában. A dolgozóasztala mögötti polcokon katonás rendben sorakoztak a könyvek, céduláit tartalmazó dobozok, a nyitva levő oldalajtón pedig bepillantottam a nagy könyvtárterembe, amelyben a könyvekkel telerakott polcokon ámultam el.

Jó tíz év múlva találkoztam vele újból. Családunk 1929-ben telepedett át Magyarországra Pápára, és én szüleim tanácsára 1934-ben Debrecenben iratkoztam be az egyetemre, talán éppen azért oda, hogy édesapám volt tanártársa, és akkor már egyetemi tanár Csúry professzor közelében végezzem tanulmányaimat. Ez a választás döntötte el pályám alakulását, mert Csúry Bálint tanár úr irányította figyelmemet a népnyelvre és a mögötte rejtekező anyagi világ tanulmányozására és megismerésére.

Egyetemi előadásaiban a négy év alatt áttekintette a magyar nyelv rendszerét a hangtántól a jelentéstanig, megismertette velünk a magyar nyelvemlékek nyelvi sajátosságait és világát, és minthogy többször megfordult Finnországban és elsajátította a finn nyelvet, előadta ezt is. A Kalevala megjelenésének 100. évfordulóján, 1935-ben pedig külön kollégiumban méltatta a Kalevala jelentőségét a finn nép életében és a világ nagy nemzeti eposzainak sorában.

Különös melegséggel és vonzó módon beszélt a magyar nyelvjárásokról, ahogy nevezni szerette: a népnyelvről, és a népnyelvi bűvárlatról. Azoknak a tanítványainak, akiket meggyőzött és megnyert ennek a "bűvárlat"-nak, ebből a tárgykörből adott szemináriumi dolgozati témát. Hogy a nyelvjárásokat, jobban mondva saját nyelvjárásukat tanulmányozni óhajtók munkáját megkönnyítse és ne-

kik útmutatót adjon a kezükbe, megírta *A népnyelvi bűvárlat mód-szere* (1936) című, a kutatóképzés és a nyelvjárási gyűjtés gyakorlati kérdéseit tárgyaló módszertani tanulmányát, egyetemi előadásai közé fölvette és szemináriumot állított be a népnyelvi gyűjtésről. Példával ő maga járt elől: 1935-ben jelent meg élete főműve, anyanyelvjárása szókincsét fölölelő nagy tájszótára a *Szamosháti szótár* két kötete, az első olyan tájszótárunk, amely egy nyelvjárásterület lehetőleg teljes szókincsét tartalmazza és nemcsak a tájszókra terjed ki. "Szótáramban — olvashatjuk a bevezető sorokban — kísérletet teszek arra, hogy egy magyar falu népének képzet- és szókincséről rendszeresen fölvev, hiteles gyűjteményt állítsak össze." Szülőfaluja, a Szatmár megyei Egri adta a szótár törzsanyagát, de a gyűjtés ideje alatt, 1908–1915 között és később is többször bejárta nemcsak Szatmár megye többi szamosháti faluját, hanem a szomszédos nyelvjárásoknak a szamosháival érintkező széleit is. Szótára nemcsak gazdag nyelvi és néprajzi anyagával, hanem mint tudományos megvalósítás is mérőföldkő és minta a magyar nyelvtudomány történetében. Ezt a szótárt követendő példának és mintának tekintette minden későbbi tájszótár.

Jól emlékszem, hogy milyen nagy örömmel mutatta meg a szótár első példányait azoknak a tanítványainak, akiket magához meghívott és elbeszélte a szótár keletkezésének történetét, a gyűjtésben és a szerkesztésben alkalmazott eljárásait. Ily módon igyekezett benűnket a magyar nyelvjáráskutatás korábban meglehetősen elhanyagolt ügyének megnyerni. Ezért — mint már említettem — a szemináriumi, szakvizsgái dolgozatok tárgyául a nyelvjáráskutatás iránt kedvet és hajlandóságot mutató tanítványainak egy-egy népi foglalkozási ág, kismesterség munkamenetének és szókincsének összegyűjtését és fonetikus följegyzését tűzte ki feladatul. Ezeket a szakdolgozatokat azután, ha — megítélése szerint — megütötték a kívánt tudományos szintet, előbb pályadíj odaítélésére, majd pedig doktori értekezésre javasolta. Így formálódott ki és terebélyesedett körülötte tanítványainak az a csoportja, amely a mester nyelvészeti felfogásában a szavak és dolgok egységének elvét vallotta, a fonetikai följegyzés terén pedig a tőle használt jelölést és rendszert alkalmazta, vagyis az ún. Csűry-iskola. Munkásságukban Csűry biztosítékot látott arra, hogy egy olyan intézmény létrehozását indítványozza, amely a magyar nyelvjáráskutatás letéteményese, rendszeresítője, átfogó irányítója lehet. Így jött létre 1938-ban a Magyar Népnyelvkutató Intézet és évkönyve a *Magyar Népnyelv*, ennek lett folytatója a *Magyar Nyelvjárások*. E két szerv: az intézet és az évkönyv volt hivatott arra, hogy a gyűjtéshez és a közléshez szükséges anyagi és tudományos lehetőséget biztosítsa. A viszonylag rövid idő alatt közzétett publikációk száma — két év alatt 17 tanulmány és 3 évkönyv — mutatja, hogy Csűry Bálintnak

sikerült tanítványainak érdeklődését fölkeltenie, s a "Csúry-iskola" sikeresen állta meg helyét a magyar nyelvtudományban. Csúry Bálint így lett — állapította meg róla Bárczi Géza — Magyarországon "a nyelvjárások katedrás professzora". Tanítványai közül olyan kiváló nyelvészek és néprajzosok kerültek ki, mint D. Bartha Katalin, Imre Samu, Balassa Iván, Végh József, Penavin-Borsi Olga, Bakó Elemér és mások. De őt vallotta mesterének a nyelvjáráskutatásban Szabó T. Attila is.

Csúry Bálint az intézet keretében remélte és képzelte megvalósíthatónak a magyar nyelvatlasz ügyét is. "A magyar népnyelvi bűvárlatnak — hangoztatta — el kell oda jutnia végre módszerében és célkitűzéseiben a népnyelv monográfia-szerű feldolgozásának fokához s az ezt szükségszerűen kiegészítő 'nyelvatlaszok korához'." Meg is tette az első lépéseket a gyakorlati megvalósítás felé: a finn és a német nyelvatlaszmunkálatok módszerének tanulmányozására két tanítványát — Bakó Elemért és a sorok íróját — küldte ki külföldre, itthon pedig Hajdú és Bihar megye területén 1938-ban megkezdte a próbagyűjtéseket.

A csendes, zárkózott, teljesen a tudománynak élő Csúry Bálintnak sikerült fölkelteni és a nyelvjáráskutatásra irányítani a tudományos érdeklődést. Tanítványai körében azonban föloldódott, sokat beszélt Finnországról, a finn tudományos élet megszervezéséről és nagyszerű megvalósításairól. Bennünket többször meghívott a nagyerdei "Leveles csárdába" egy-egy pohár italra és beszélgetésünk közben mindig volt türelme, hogy szerényen és halkán figyelmeztessen beszédünkben, szóhasználatunkban esetleg előforduló vétségekre is. Sokszor utaztam vele villamoson vagy ahogy diáknyelven neveztük "delejen", és most is emlékszem arra, amikor megjegyezte, hogy a villamos jegytömb megnevezésére használt diáknyelvi "füzet-jegy" helyett inkább a helyesebb "jegyfűzet" szót használjam. Szabó Magda, aki tanítványai közé tartozott, szintén részesült tőle ilyen helyreigazításban. Egy helyen erről így ír: "Egyetemi emlékeim több professzorom arcát őrzik: Csúry Bálint szemüvegének, szellemének villogása máig visszafénylik. Soha nem lehetek elég hálás neki amiatt, hogy négy szemeszteren át külön munkaként jelentéstannal foglalkozott, s olyan anyanyelvi képzés után bocsátott utamra, amelynek létfontosságú szerepe lett későbbi mesterségemben. Csúry kiirtotta mondataimból a felesleges határozókat, megtanított rá, mennyivel többet fejez ki az ige egymagában, ha nem szűkítem az értelmét, s rám szólt, ha olyan jelzőt használtam, amelyet a fogalom amúgy is kifejezett."

Meg kellett tehát válogatnunk szavainkat, mondatfűzéseinket ha vele beszéltünk. Pironkodtunk is, ha vétettünk, előtte nem lehetett "a szavakkal játszani". Tiszteltük őt ezért a nyelvi szigorért. Hogy az anyanyelvi műveltség emelése, a helyes nyelvhasz-

nálat mennyire szívügye volt, mutatja, hogy volt egy kollégiuma is "Helyes magyarság" címen. Igyekeztünk tőle ezen a téren is tanulni, tanácsait megfogadni. Mert kiváló tudós, jó nevelő, tudomány-szervező és talpig becsületes ember volt.

Nagyszerű emlékét idézi a róla való megemlékezés és megőrzi az emléktábla, de még maradandóbb emléket állít neki tudományos munkássága, amellyel a magyar nyelvtudományt gazdagította és a magyar nyelvjárások rendszere búvárlását megindította. Reméljük, hogy a nagy Professor szelleme munkál továbbra is az utánunk következő nemzedékek körében is.

Köszönet illesse Balassa Ivánt, a Magyar Néprajzi Társaság elnökét, aki a Csúry Bálintra való megemlékezés gondolatát fölvetette, a szatmárnémeti Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaságot, amely az emléktábla elhelyezését javasolta és kivitelezte, a Romániai Filológiai Társaság részéről Bara István urat, a szatmárnémeti RMDSz elnökét, aki az emléktábla-avatás ünnepségét lebonyolította, valamint mindazokat, akik ennek sikerét elősegítették. Egri község vezetését és lakosságát pedig kérjük, hogy őrizzék és óvják meg a Csúry Bálintnak, a község nagy fiának emlékét idéző táblát.

(Elhangzott 1992. okt. 3-án a Csúry-emlékülésen Szatmárnémetiben.)

NAGY JENŐ

1320 - 1995

TARTALOM

Tanulmányok, cikkek

KERESZTES LÁSZLÓ: Kálmán Béla nyolcvanéves	3
KISS ANTAL: Kálmán Béla tudományos és publicisztikai munkássága (1983–92)	5
HOFFMANN ISTVÁN: A helynevek szerkezeti elemzése	11
KISS JENŐ: A nyelvi regionalizmusok mai misszilisekben	45
M. NAGY ILONA: <i>Zsannamanna</i>	53
B. PORKOLÁB JUDIT: Népnyelvi elemek Nagy Lajos Kiskunhalom c. művében	57
ZILAHY LAJOS: Beszámoló egy sárréti tájszótár anyaggyűjtéséről	61
NYIRKOS ISTVÁN: A hangsúlyos helyzetben előforduló bontóhangok a magyarban I.	69
RÉVAY VALÉRIA: Képző vagy rag?	91
VÖRÖS ÉVA: A gránátalma elnevezései a magyarban	99
KOCSÁNY PIROSKA: Nyelvtudomány és szövegelemzés	107
GÁSPÁRI LÁSZLÓ: A stilisztika grammatikája	117

Ismertetések, bírálatok

Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára (Ism. JAKAB LÁSZLÓ)	123
A moldvai csángó nyelvjárás atlasza (Ism. SEBESTYÉN ÁRPÁD)	128
<i>Hegedűs Attila</i> : Kísénémedi tájszótár (Ism. K. SZOBOSZLAY ÁGNES)	132
<i>Ábrahám Imre</i> : Nyúl község nyelvkincse (Ism. TUBA MÁRTA)	135
<i>Püspöki Nagy Péter</i> : A Csallóköz neveiről (Ism. RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA)	138
Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről (Ism. KIS TAMÁS)	143
<i>Földes Csaba</i> : Deutsch–ungarisches Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Fachausdrücke (Ism. SZABÓ JÓZSEF)	150
Két színes könyv a karjalaiakról (Ism. KERESZTES LÁSZLÓ)	154

Nyelvjárási adatok

GRYNAEUS TAMÁS: Dávodi ragadványnevek	157
KOI BALÁZS: Ragadványnevek Tiszabezdéden	173
BURA LÁSZLÓ: Szatmár vidéki tájszók	181

Megemlékezések

KISS ANTAL: Andrássyné Kövesi Magda (1910–1992)	185
NYIRKOS ISTVÁN: Erkki Itkonen	187
KISS ANTAL: Emlékezés Csúry Bálintra	191
NAGY JENŐ: A tanítvány emlékezik	192